

literatuře je zmiňován třeba i Pausaniás!), které nejsou podloženy konkrétními příklady a ani dostatečnými citacemi jistě použité a reflektované sekundární literatury. Poněkud zjednodušeně působí výklad o osvícenském myšlení (aniž by byly zmíněny recentní práce Daniely Tinkové) a místě dominikánů v něm, s řadou exkurzů k jejich teologii a filozofii (autoři se zaměřují na dominikány a jezuity, s opomenutím dalších řádů). Tento text dává potřebné souvislosti cestovnímu deníku (někdy až nadbytečné), ale jako dějiny duchovního kontextu doby jej číst nelze. Nesouhlasil bych například ani s tvrzeními o periferním postavení střední Evropy.

Netroufám si hodnotit anglický text po stránce jazykové, ale například si myslím, že je nevhodné hovořit o habsbursko-lotrinské dynastii jako o domu „Lorena“.¹⁰ Jako logické řešení ale vnímám užívání místních jmen: v latinském znění jsou ponechány Swieteckého varianty (byť někdy matoucí), v anglické verzi se autoři, pokud možno, pokouší místa identifikovat. Spíše bych uvítal větší soustředění na rukopis samotný, jeho obsah, vnější stránku a třeba i historii, další recepci Swieteckého díla českými dominikány, pokud by se dala zjistit. Snad by se dala důkladněji charakterizovat i osoba Swieteckého, jeho případné sociální sítě atd. Shrnut je ale průběh generální kapituly, Swieteckého pohledy na židy, cizince, jeho kulturní postřehy, zprávy o ubytování, dopravních prostředcích. Podány jsou (opět možná až příliš podrobně) dějiny rodiny Swieteckých a Swieteckého studia — spíše s důrazem na jejich obecné rámce než na jeho konkrétní osobu.

Uvedené výtky jistě neubírají anotované edici na významu. Editoři přinášejí nesmírně zajímavý text doplňující naše povědomí o době konce 18. století. Přinášejí ovšem také spoustu cenné pramenné látky, jejíž hlubší analýza do jisté míry zůstává ještě úkolem dalšího bádání.

Jan Zdichynec

Jiří HOFMAN (ed.), *Lidé a hradby. Bastionové pevnosti a jejich život, České Budějovice, Veduta, 2020, 176 s., ISBN 978-80-88030-48-5*

Kniha *Lidé a hradby*, jejímž editorem je historik Jiří Hofman ze zájmového sdružení Terezín — město změny, je sborníkem vybraných příspěvků předních odborníků v oblasti fortifikací, které byly prezentovány na konferenci „Lidé a hradby — bastionové pevnosti a jejich život“.¹ Publikaci tvoří vedle úvodu devět příspěvků (kapitol). Jejich výběr a chronologické řazení naznačuje promyšlenou editorskou koncepci knihy. Každá z kapitol stojí na rozdílných metodologických základech a zastupuje jiný vědecký přístup a úhel pohledu na fenomén pevností. Obsahová rozmanitost může na první pohled působit nesourodě, ale jednotícím pojítkem je zde problematika bastionového opevnění, hradeb a valů obecně, což se promítlo i do názvu publikace. Kniha

¹⁰ Proč je uveden (s. 43) německý název u Karlových Varů a Teplic a nikoli u Chebu? Nemělo by se raději psát „general chapters“ než „chapters general“ (s. 45)?

¹ Konference byla pořádána v Terezíně dne 30. září 2019 ve spolupráci se Společností pro výzkum dějin vojenství.

je určena převážně historikům, ale také poučeným zájemcům o pevnostní problematiku z řad veřejnosti.

V první kapitole s názvem „Doubravská Hora“ nahlíží Jaroslava Daďourková a Lukáš Sláma na vývoj tohoto opevněného sídla. Jejich cílem bylo v duchu stavebně-historické studie komparovat obecně známá fakta o pevnosti s dostupnými archivními prameny. Hlavní náplň studie tvoří rozbor jednotlivých etap přestavby hradu, která započala za Volfa z Vřesovic patrně pod hrozbou tureckého nebezpečí. Ukázalo se, že i přes častou výměnu majitelů po Volfově smrti postupně na Doubravské Hoře vznikla koncepčně víceméně jednotná fortifikační stavba, blížící se pevnostem holandského typu. Kladně hodnotím, že i skrze těžkosti v podobě častých přestaveb zkoumaného sídla a destrukci okolí se autorům podařilo terénním výzkumem vyvrátit několik zažitých a v literatuře tradovaných narativů, týkajících se vnitřní dispozice hradu a zdejších bateriových věží. Ty se ukázaly být mladšího data, než se původně předpokládalo. Příspěvek v knize zastupuje spíše klasický stavebně-historický přístup, ale zároveň demonstruje vhodnou aplikaci nejen archivního, ale rovněž terénního výzkumu.

Ve druhém příspěvku představuje Vítězslav Prchal osobu dosud neznámého císařského plukovníka Johanna Ulricha Pissingera a jeho inspekční cestu po moravských pevnostech v letech 1648–1650. Ta měla původně zahrnovat všechny pevnosti v Čechách a na Moravě, zatím však víme pouze o moravské části plukovníkovy cesty. Autor vycházel především ze čtrnáctibodové instrukce udělené důstojníkovi generálním válečným inspektorem Ernestem hrabětem von Abensberg-Traunem, ale prošel také knihy protokolů dvorské válečné rady a sbírku Stará polní akta vídeňského Válečného archivu. Oceňuji široký archivní průzkum, kterým autor studii podložil. Z instrukce se dozvídáme, že úkolem pověřeného císařského důstojníka bylo v první řadě detailně prohlédnout stav mužstva. Vedle vojáků měl Pissinger věnovat pozornost také dělostřeleckým muničním skladům. Kontroloval rovněž fortifikační stavby samotné. V tomto bodě mu instrukce ukládala najít si k posouzení stavu pevností znalého a praktikujícího inženýra a s ním jejich stav konzultovat. Domnívám se, že pro rychlejší a snadnější čtení by bylo lepší některé německé pasáže citované v textu přímo z instrukce přeložit, alespoň v poznámce pod čarou. I přesto, že zatím nemáme k dispozici plukovníkovu závěrečnou inspekční zprávu a nevíme, v jakém stavu se navštívené pevnosti nalézaly, představuje instrukce důležitý pramen. Analogické vizitace se totiž realizovaly i v jiných částech monarchie, a to v souvislosti s reformními snahami generálního válečného komisaře Ernesta hraběte von Abensberg-Trauna. Podobné dokumenty mohou pomoci více osvětlit stav fortifikací a císařské armády v počátcích její profesionalizace.

Třetí kapitola z pera Lenky Novákové se zaměřuje především na poddanské město Moravská Ostrava a jeho hradby v kontextu hukvaldského panství. Autorka v úvodu vhodně konstatuje, že na problematiku městského opevnění lze nahlížet i z jiného úhlu než jen z vojenského a stavitelského (s. 51). Uvádí, že městské opevnění hrálo svou roli například i v sociální stratifikaci obyvatel. Od lidí žijících ve vnitřním městě se odlišovali předměšťané. Ti se živili většinou řemesly a v menší míře i nádenickou prací a neměli ani stejná práva jako obyvatelé vnitřního města. Při zkoumání vztahu měšťanů k hradbám Lenka Nováková čerpala z dochovaných stížností týkajících se převážně

údržby nemovitostí. Měšťané totiž pro stavbu svých obydlí mnohdy využívali i část opevnění, které nahrazovalo jednu zeď stavení. Domy u hradeb často trápila vlhkost a městská rada se ke stížnostem a žádostem poddaných o nápravu stavěla skoro vždy zamítavě. Myslím si, že by bylo vhodné více rozšířit zajímavé téma vztahu měšťanů k hradbám a pokusit se zjištěné údaje dále komparovat i v kontextu jiných opevněných sídel podobné velikosti a významu. Dalo by se tak lépe předejít případnému zkreslení. Oceňuji, že předložená studie inspirativním způsobem ukazuje, jak nahlížet na aspekty každodenního života v opevněném městě a jaké prameny při tom využívat.

Ve čtvrté kapitole přináší Martin Krůl rozbor plánů a přestavby pevnosti Velká Šance v Mostech u Jablunkova v 18. století. Sledování vývoje tohoto fortifikačního systému bylo možné zejména díky množství dochovaných kartografických materiálů vázaných k pevnosti. Autor naznačuje, že po konsolidaci poměrů na slezsko-uherské hranici se mohlo přistoupit k plánované přestavbě zdejší šance strážící Jablunkovský průsmyk. Schematický plán této stavební úpravy autor vhodně umístil přímo do textu. Avšak během první slezské války pevnost neodolala pruskému útoku a rakouská posádka šanci výměnou za čestný odchod vydala nepříteli. Zvýšený zájem rakouských vojenských orgánů o tento prostor trval i nadále, což autor dokládá šesti dalšími plány pevnosti. Martin Krůl se v příspěvku opírá o funkční použití map a plánů při sledování stavebního vývoje pevnosti Velká Šance. Na několika místech se však neubrání poněkud těžkopádným formulacím: „Vedle špatného stavu výzbroje sice osm, ale ‚špatných‘ děl...“ (s. 62). Pozitivně naopak vnímám propojení archivních materiálů a plánů pevnosti s deníkem Josefa II., což dodává pojednání na plastičnost. Během své inspekční cesty po hranicích českých zemí totiž kolem projel i sám císař. Ve svém deníku se o pevnosti zmínil jako o zanedbané a proti velkému oddílu neudržitelné.

V páté kapitole sleduje Petr Wohlmuth problematiku historické zkušenosti sapérů a minérů v podzemní válce během 17. a 18. století. Pro toto zkoumání z oblasti historické antropologie je obtížné najít odpovídající množství relevantních pramenů, zejména ego-dokumentů od přímých účastníků boje. Jak ale přistoupit k pochopení bojových zkušeností těch vojáků, kteří po sobě žádné ego-dokumenty nezanechali? Jako metodologické východisko může sloužit dizertace britského historika Matthewa Leonarda, kterou Petr Wohlmuth ve studii stručně představuje. Leonard ve třech případových studiích interdisciplinárně zkoumá smyslové prožitky a kulturu podzemního boje vojáků na západní frontě během první světové války. Petr Wohlmuth na tuto tezi navazuje a zamýšlí se nad tím, zda je možné ji aplikovat i na kulturu podzemního boje v 17. a 18. století. Uvádí, že senzoricko-kulturní povaha podzemního boje v 18. století byla v mnoha ohledech stejná jako dnes a prošla méně výraznými transformacemi. Autor v závěru pokládá za možné pokusit se tímto způsobem zpětně zrekonstruovat kulturní a smyslový svět minéra z 18. století, který stejně jako vojáci v první světové válce bojoval v podzemní temnotě a válkou lokálně transformované krajině. Dle mého soudu se můžeme k pochopení prožitků a zkušeností sapérů a minérů z 18. století pouze přiblížit, poněvadž zde do hry vstupují další faktory jako například výchova, dobová kultura a vnímání, které se budou analýzou obtížně překonávat. I tak hodnotím studii Petra Wohlmuta jako badatelsky podnětnou a metodologicky velmi přínosnou.

V šesté kapitole Zdeněk Munzar popisuje vpád armády prince Jindřicha Pruského do Čech v roce 1778 v rámci války o bavorské dědictví. Tato událost dosud v české

historiografii patří mezi opomíjená témata. Jak autor sám konstatuje, příspěvek je ve své podstatě upravenou částí syntézy, kterou již dříve zpracoval pro pracoviště Liberec Národního památkového ústavu. Studie sloužila jako podkladový materiál k průběhu války o rakouské dědictví v Libereckém kraji. U této kapitoly mi chybí užší vazba na pevnostní systémy; do celkové koncepce knihy dle mého názoru příliš nezapadá. Po úvodním zhodnocení sil autor rozebírá možnosti přístupů pruské armády do české kotliny a následný průběh samotného tažení přes Šluknovský výběžek. Úkolem pruské operace bylo ohrozit bok rakouských hlavních sil na Labi a Fridrichovi II. a jeho armádě otevřít přístup do Čech. Přes počáteční úspěch princ Jindřich nakonec nedokázal vzniklé situace dále využít a prolomit nově zformovanou obrannou linii Rakušanů na Jizeře. V důsledku toho se zhroutil celý Fridrichův plán na další vojenské akce v roce 1778.

V sedmé kapitole s názvem „Přemýšlet pevnost“ Jiří Hofman zkoumá význam fortifikací, zde hlavně na příkladu Terezína a Josefova. Zamýšlí se nad úkoly dané jim již během projektování a zabývá se jejich úlohou v krajině. Tak například vodní toky jako přirozená přírodní překážka hrály důležitou roli při obraně. Manévrováním s vodou se dalo zatopit či rozdělit okolí fortifikace, a tím i tříštit síly obránců a omezovat jejich vzájemné spojení. Autor správně uvádí, že pevnosti tedy nelze chápat pouze jako objekty statické obrany, které odevzdaně čekají na své nepřátele. Jejich role byla daleko aktivnější a komplexnější než jen pouhá statická obrana. Tím, že některé důležité komunikace byly stráženy pevnostmi, se poté mohly uvolnit další síly k jiným operacím. Pokud by se nepřítel rozhodl opevněné body obejít, ponechal by tak netknuté značné zásoby potravin uložené v pevnostech a jejich posádky by mohly dále napadat nepřátelské zásobovací konvoje. Autor skrze příspěvek poukazuje na nutnost nahlížet na pevnosti v širším dobovém kontextu vojenských strategií 18. století.

V úvodu osmé kapitoly nazvané „Bastionové pevnosti českomoravského prostoru v roce 1832“ se Michael Viktořík vymezuje vůči mezerám v české pevnostní historiografii. Za největší deficit oprávněně považuje absenci základního pramenného výzkumu ve vídeňském Válečném archivu a opakování již zažitých, mnohdy zkratkovitých a nepřesných narativů. V dostupných publikacích o pevnostech můžeme spatřovat těžiště výzkumu povětšinou v 18. století. V jakém stavu se ale tyto fortifikace nacházely v polovině století devatenáctého? Autor studie na tuto výzkumnou otázku odpovídá pomocí zprávy z inspekční cesty polního podmaršálka Josefa von Benzura po českých a moravských pevnostech z roku 1832. Důstojník navštívil celkem šest pevnostních měst v Čechách a na Moravě (Olomouc, Terezín, Josefov, Hradec Králové, Prahu a Brno). Z obsahu inspekční zprávy je patrné, že se na všech navštívených fortifikacích citelně projevil nedostatek investic. Benzurova inspekční zpráva je zajímavým pramenem, který podává informace o stavu šesti nejvýznamnějších pevností v českomoravském prostoru před polovinou 19. století a umožňuje vhled do činnosti místního fortifikačního ředitelství. Dle mého názoru se mohl autor více věnovat právě vzájemné komparaci podrobnějších zpráv z inspekční cesty. Detailnější srovnání jejich stavu ve sledovaném období by bylo jistě přínosné. Oceňuji, že Michael Viktořík ve studii podkřívá další možnosti studia fortifikací v 19. století. Tato epocha je v pevnostní literatuře zmiňována mnohdy pouze okrajově a nepochybně si zaslouží větší pozornost.

V poslední kapitole rozebírají Vojtěch Kessler a Josef Šrámek postavení královéhradecké pevnosti jednak v dějinách města, ale rovněž i ve vzpomínkách jejích obyvatel. Na příkladech pamětníků žijících v pevnostním Hradci Králové v 19. a na počátku 20. století autoři dokazují převládající negativní vnímání pevnostního období v hradeckých dějinách. Fortifikační prstenec bastionů, který se rozprostíral kolem města, jej ovlivnil po stránce stavební, protože v podstatě došlo k jeho zakonzervování v podobě, jak jej zastihla stavba pevnosti. Ve městě probíhala minimální nová výstavba, což se projevilo i na počtu obyvatel. Nemůžeme se proto divit následnému nadšení z bourání hradeb v očekávání období rozkvětu města, které se nakonec stalo „salonem republiky“. Jako badatelsky přínosný vnímám výběr vzpomínek Ignáta Hermanna zachycující fragmenty každodenního života v pevnostním městě.

Kniha *Lidé a hradby* je bezesporu inspirativním souborem textů, který má v české pevnostní historiografii své místo. Publikace na konkrétních příkladech ukazuje řadu nových metodických přístupů, jak nahlížet na opevněná sídla a jejich obyvatele v průběhu času. Zároveň nabízí vhled do současného stavu pevnostního bádání a sdružuje domácí odborníky. Zaujme nejen historiky, ale také nadšence do problematiky opevněných měst a veřejnost. Je vázaná v pevných deskách a některé kapitoly jsou opatřeny funkčními obrazovými přílohami, které by však mohly být vyvedeny barevně.

Radek Petřík

David VENCLÍK, *Strážce historické paměti. Proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2021, 252 s., ISBN 978-80-7422-650-2

V centru pozornosti knihy Davida Venclíka, která byla vydána v ediční řadě *Knižnice Dějin a současnosti* v Nakladatelství Lidové noviny a jejímž základem je jeho dříve obhájená dizertační práce,¹ stojí hrad Karlštejn, avšak — jak autor sám podotýká — nikoliv jako uměleckohistorický objekt, nýbrž především jako symbol a „schrána paměti“ (s. 5). Hned na úvod je možné nastínit, že se mu tento záměr vydařil, díky čemuž vznikla velmi inspirativní práce, přinášející zároveň řadu nových zjištění. Slavný hrad založený Otcem vlasti Venclíka zajímá v souvislosti s jeho možnými reflexemi, a sice jako místo, které mělo mimo jiné silný státoprávní náboj a do jehož vnímání se v průběhu času promítly národnostní spory, k jejichž vyostření došlo zejména během 19. století. Jednou z ústředních otázek Venclíkovy práce je pak i to, nakolik se tyto spory odrazily v politických diskuzích o rekonstrukci Karlštejna a snahách o jeho zachování jako významné stavby odkazující na panovnický majestát Karla IV. Celou knihou prostupují rovněž ambice zachytit podoby a proměny karlštejnského mýtu a vnímání hradu v různých diskurzích. Navzdory svému názvu však kniha na tuto problematiku nepohlíží pouze v kontextu dějin 19. a počátku 20. století, jak by se mohlo na první pohled zdát, nýbrž i s přihlédnutím k reflexím Karlštejna ve starším období.

1 David VENCLÍK, „Kamenný strážce slavné minulosti.“ *Proměny vnímání hradu Karlštejna Čechy a Němci v Čechách v 19. a na počátku 20. století*, dizertační práce, Oddělení pro vědeckou činnost PedF UK, Praha 2015.